

Ганський В.О.

Інститут підприємницької діяльності

ЗАРОДЖЕННЯ «ВИЇЗНОГО ТУРИЗМУ» У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ: ЗАРУБІЖНІ ПОДОРОЖІ ЛИТВІНСЬКОЇ ШЛЯХТИ У XVI – XVIII СТ.

У статті розглядаються подорожі за межі Великого князівства Литовського представників привілейованих верств суспільства – шляхти і магнатів. Показано закріплення права підданих великого князя литовського на закордонні подорожі у Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1566 і 1588 років. Первісною формою таких закордонних подорожей були виїзди молодих людей за кордон на навчання у провідних європейських вищих навчальних закладах. Також поширеними були поїздки в інші держави Європи з метою вдосконалення військової майстерності та ознайомлення із новітніми досягненнями європейської військово-інженерної справи, фортифікації та військового мистецтва. Мени поширеними мотивами зарубіжних подорожей жителів Великого князівства Литовського були лікування і поліпшення стану здоров'я загалом, а також релігійні мотиви (пілігримки).

До XVIII ст. подорожі по містах Західної Європи стали невід'ємною частиною освіти заможних молодих людей, які могли тривати до кількох років. Якщо спочатку основними центрами тяжіння вихідців із Великого князівства Литовського були Краків (Польща) і Кенігсберг (Пруссія), то з часом їхня географія істотно розширилася: до них додалися університетські центри німецьких земель (Тюбінген, Віттенберг, Геттінген, Франкфурт), півночі Італії (насамперед Падуя та Болонья), а пізніше – Франції та Британії. Молоді аристократи із Великого князівства Литовського удосконалювалися у військових і лицарських справах при дворах європейських монархів у Відні, Парижі, Празі. Разом із дітьми магнатів і заможною шляхти європейські країни відвідували і мени заможні шляхтичі. Усе це сприяло активному сприйняттю представниками вищих верств суспільства Великого князівства Литовського як західноєвропейських культурно-побутових традицій, так і прогресивних суспільно-політичних ідей, що ще більше зближувало політично, культурно і ментально Велике князівство Литовське із країнами Центральної та Західної Європи.

Ключові слова: подорожі, історія подорожей і туризму, шляхта, магнати, Велике князівство Литовське, Європа.

Постановка проблеми. Нині можна скласти загальне враження про основні напрями закордонних подорожей шляхти Великого князівства Литовського у XVI – XVIII ст., насамперед у сфері освіти. Здебільшого вони були актуальні для місцевої правлячої еліти, яка вважала себе невід'ємним елементом загальноєвропейської аристократії. Багато литвинських магнатів і шляхтичів значну частину свого життя проводили саме у Європі. Вони досконало володіли латиною, французькою та німецькою мовами, а також правилами етикету, мали гучні титули і довгий родовід, фінансували діяльність митців, часом самі ставали авторами відомих творів. Це, а також значні багатства і зв'язки відкривали перед ними усі двері, тому уродженців Великого князівства Литовського було легко зустріти практично при будь-якому королівському дворі тодішньої Європи, де вони не лише гостювали, а й часто займали різні посади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш значними в галузі історії культури представників привілейованого стану Великого князівства Литовського, їхньої освіти, дозвілля та міжнародних контактів є монографічні дослідження та окремі публікації Г. Голенченко [1], В. Грицкевич [2], Г. Шаповал [3], С. Шидловського, К. Шишигіної-Потоцької, А. Ковальської, К. Андрійчик, Р. Петраускаса, В. Болбаса.

Незважаючи на наявність окремих публікацій у цій галузі, важливі питання залишаються практично не вивченими, особливо в контексті становлення наукового знання про туризм (туризмології, або туризмознавства), його історичних витоків і становлення системи зарубіжних подорожей у попередні епохи, що визначає високий ступінь актуальності цього дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд специфіки закордонних подорожей литвинської

шляхти у XVI – XVIII ст. в контексті зростання у цей період міжнародної мобільності та міжкультурних контактів у Європі загалом та у Великому князівстві Литовському зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право на відвідування *«инших паньств християнских, кроме земель неприятельских»* було зафіксовано у першому Статуті Великого князівства Литовського 1529 року. Воно має міжсловний характер і призначене для обивателів *«усякого стану»*. Судячи зі змісту цих статей, видно, що насамперед маються на увазі *«вольності»* і потреби привілейованих верств суспільства.

Зазначена правова норма, яка дозволяла виїзди за кордон, у другій половині XVI ст. була істотно розширена. Якщо у статуті 1529 року було зазначено, що подорожі за кордон здійснюються з метою *«набытя лепшого щастья своего и навченя учинков рыцарских»* [4], то статuti 1566 і 1588 років передбачали уже три основні цілі: 1) загальноосвітню; 2) ознайомлення із лицарською та військовою майстерністю; 3) лікувальну, *«абы княжата и панове хоруговные, шляхта и кождый человек рыцарский и всякого стану того паньства Великого князства Литовского мели вольность и моц выехати и выйти с тых земель наших Великого князства для набытя наук, в писме цвиченья и учинков рыцарских и теж, будучи наспособого здоровья своего, для лекарств, до всяких земель и сторон, кромя земель неприятелей наших, с ким бы тое панство нашо на он час вальчило»* [5; 6].

Освіта за кордоном почала привертати увагу інтелектуальних і привілейованих кіл Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) із часів заснування Краківського університету (1364 рік). Уже тоді одна з основних цілей нового закладу передбачала підготовку духовних і адміністративних кадрів для різних потреб ВКЛ. «Литвинські» колегія і бурса вкінці XIV ст. були створені у Кракові, а також при Карловому університеті у Празі [7, с. 357–370]. Розширення зовнішніх зв'язків і поширення західноєвропейських форм життя і побуту у середовищі шляхти і магнатів, зростання господарської та культурної активності знаті і міщанства призвели до зростання іноземних подорожей, а також збільшення відвідин литвинських студентів центрально- і західноєвропейських *alma mater*.

До виникнення Кенігсберського університету у 1544 році краківська академія залишалася єдиним центром вищої освіти у Польщі і ВКЛ. На схід від неї ніяких університетів до 1579 року не існувало. Судячи із записів у матрикулах, у 1501-1550 роках

до Краківського університету вступили 163 литвини, а у 1551-1600 роках – усього 54. У відсотковому співвідношенні до чисельності усіх студентів це 1,1%. Різне зниження кількості литвинів у Кракові в другій половині XVI ст. було викликано розвитком реформаційного руху у ВКЛ і відкриттям університетів у Кенігсберзі і Вільно, а також єзуїтських колегіумів у Полоцьку, Гродно, Пінську, Орші. Позначилося на освітніх міграціях і певне загострення відносин у ВКЛ після Люблінської і Брестської уній 1569 і 1596 років, а також перманентна військова мобілізація знаті під час Лівонської війни (1558-1583 рр.). У Кенігсберзький університет до Люблінської унії (1569 року включно) записалися 66 литвинів (3% від усього складу учнів), до кінця XVI ст. – ще 119 [8, с. 62–64].

На представництво студентів із ВКЛ у зарубіжних університетах у другій половині XVI–XVII ст. помітно вплинули реформаційні рухи у ВКЛ. Більшість протестантських навчальних закладів, які залучали литвинських шляхтичів і магнатів, перебували у Швейцарії, Нідерландах, німецьких князівствах. Із 1551 до 1568 рік у Кенігсберзький і більш далекі університети в Лейпцигу, Тюбінгені, Віттенберзі, Базелі, Франкфурті-на-Одері записався, за даними матрикулів, 131 студент із Великого князівства Литовського. Перевагу протестантським університетам у 1570-1580-х рр. на низхідній хвилі Реформації віддавали представники більшості литвинських сенаторських родів Речі Посполитої. В останньому десятилітті XVI ст. зросла кількість студентів-литвинів за межами Речі Посполитої, здебільшого в італійських університетах (Падуя, Болонья, Рим). Із початку XVII ст. (особливо виразно із другого десятиліття) прийом литвинів у католицькі університети перевищував їхню кількість у протестантських академіях. У 1551-1640 рр. іноземні європейські університети (включаючи Краків і Кенігсберг) відвідували представники 24 із 25 сенаторських родів ВКЛ [9, с. 21–23].

Другою метою подорожей за кордон було, як зазначено у Статутах ВКЛ, удосконалення у військових і лицарських справах. Ця вільність стосувалася лише представників привілейованого стану. Молоді шляхтичі знайомилися із фортифікаційним будівництвом, із методами польових боїв і осадження фортець, нерідко брали участь у військових діях західноєвропейських держав. Так, 23 січня 1596 року Януш Радзивілл писав із Базеля своєму батькові, що хотів би ближче ознайомитися із військовою майстерністю французів і просив надіслати як подарунок головному маршалу

Франції барону Шарлю де Гонто якусь вишукану зброю. Його листи 1596-1601 рр. сповнені докладних відомостей про політичне становище у Франції, Іспанії, Англії, Німеччині, Угорщині, Чехії та інших країнах, про військові та важливі політичні події. У 1596 році він надіслав батькові промову французького короля у перекладі і книгу про нову лицарську академію в Парижі. Феодальна знать Європи могла вчитися тут верховій їзді, фехтуванню, іншим лицарським і придворним мистецтвам. Також цікавили магнатів художні колекції старовинної зброї, особливо багатий збір якої був у Дрездені [10, с. 136–139].

Магнатів ВКЛ завжди супроводжувало чимало більш дрібних шляхтичів і слуг. Користуючись нагодою або просто за своїми обов'язками, деякі з них відвідували університети разом із «паничами» і нерідко вирізнялися великим успіхом у науках. У магнатських свитах Радзивілів, Сапіг, Кишок, Глібовичів брали участь Ян Огінський, Ян Друцький-Соколинський, Даніель Наборовський, Соломон Рисинський, Олександр Тризна, Ян Цедровський та інші шляхтичі, знамениті військовою, політичною або літературною діяльністю. Писарі Миколи Христофора Радзивілла на початку XVII ст. регулярно відправляли у Несвіж його повчальні послання Масальському і Струбичу – колишнім опікунам молодих несвіжських князів у подорожах в Аугсбург, Ділінген, Ульм, Інгольштадт, Рим і Неаполь [11, с. 19–54].

Заможна шляхта, високі чиновники, рідше – окремі представники міського нобілітету часто відвідували зарубіжні країни для лікування. Особливо популярними були курорти в Чехії, Італії, німецьких князівствах. Наприклад, у 1580 році «для порятунку» здоров'я вирушив до закордонних «теплиць» старий Михайло Боговितिнович. У 1596 році у легендарному Герцинському лісі між Дунаєм і Рейном приймали сірчані ванни Юрій та Януш Радзивілли [12, с. 189–191]. Для осіб, які займали важливі державні посади, від'їзд за кордон інколи ускладнювався. Так, у 1616 році тільки загальний сейм Речі Посполитої дозволив земському підскарбію, писарю ВКЛ Ярошу Воловичу тимчасово звільнитися від його посадових обов'язків у зв'язку із необхідністю лікування за кордоном [12, с. 194].

Статути ВКЛ не містили згадок про закордонні поїздки з релігійними цілями. Це було дуже рідкісним явищем. Найбільш відома тривала подорож князя Миколи Христофора Радзивілла на Близький Схід у 1582-1585 рр. Під час звільнення Полоцька він був важко поранений в око і

лоб і у 1580 році покинув табір короля Стефана Баторія, попрямувавши на лікування до Італії. Він планував почати паломництво в Єрусалим, але потім передумав і 9 липня 1581 року повернувся у королівський табір, взяв участь в облозі Пскова [13, с. 52–55].

У 1582 році князь виїхав із Несвіжа до Італії, переcheкав зиму у Венеції, звідки 16 квітня 1583 року на венеційському торговому кораблі відплив на схід. На Кіпрі Микола Христофор Радзивілл пересів на інший корабель, доплив до Тріполі і 25 червня дістався до Єрусалиму. У Палестині він пробув два тижні, відвідав усі основні визначні пам'ятки і святі місця, подарував золоті та срібні речі церквам, пообіцяв єрусалимським бернардинцям 125 дукатів щорічного утримання, а також вступив до Ордену Святого Гробу Господнього Єрусалимського. Звідти Микола Христофор Радзивілл переправився до Єгипту, де пробув два місяці, оглянув піраміди та інші пам'ятки. Він намагався вивезти із Єгипту на Крит дві мумії, але був змушений викинути їх у море під час шторму на вимогу екіпажу корабля. 10 лютого 1584 року на Криті князь сів на венеційську галеру, на якій дістався до Італії і 2 липня 1584 року повернувся у Несвіж.

Після повернення з подорожі по Близькому Сходу, під час якої Микола Христофор Радзивілл відвідав Крит, Кіпр, Сирію, Палестину і Єгипет, він почав широке будівництво у Несвіжі: був зведений новий кам'яний замок на місці колишнього дерев'яного, у місті були побудовані єзуїтський, бенедиктинський, домініканський монастирі, а також ратуша і різні кам'яниці, що добре збереглися до наших днів. Для цих та інших робіт був запрошений італійський архітектор Дж. М. Бернадоні [13, с. 71–76].

Крім Миколи Христофора Радзивілла, інший несвижський князь Ян Альбрехт Радзивілл за рік до смерті відвідав труну Святого Франциска в Асизах. Литвинські православні мандрівники, відвідуючи у справах Київ, поклонялися святиням у Києво-Печерській Лаврі. Зовсім рідко відбувалися паломницькі поїздки до монастирів на Афоні.

Подорожі сприяли розширенню суспільно-політичного і наукового світогляду магнатів, аристократії, прогресивних верств знаті, були важливим засобом виховання і навчання. Мандрівники нерідко налагоджували дружні стосунки з місцевою знаттю, вивчали методи державного управління, військову справу, знайомилися з мистецтвом, архітектурою, науковими досягненнями, побутом і традиціями місцевого

населення. Але чимало часу віддавалося і забавам та амурним справам, про що нечасто повідомлялося на батьківщину у листах. Здебільшого у них описувалися стайні, породи коней, банкетти. Відомі мандрівники брали участь у балах, полюваннях, турнірах місцевої знаті, оглядали замки, храми [14, с. 92–96].

Довге перебування за кордоном сприяло формуванню загальноєвропейських поглядів певної частини литвинської знаті, але під впливом деяких європейських реалій почали поширюватися і ксенофобські тенденції, ідеалізуватися окремі традиції замкнутого побуту і традиційного суспільства. У шляхетській сарматській публіцистиці нерідко схвалювалося суворе домашнє виховання, обмежена і вибіркова гуманітарна освіта, а то і зовсім її відсутність.

Фактом є те, що багато представників державної та церковної ієрархії ВКЛ, у тому числі абсолютно всі католицькі єпископи, значна частина католицького, протестантського, вищого уніатського і навіть нерідко православного духовенства отримували у той час гарну університетську освіту за кордоном. Її мали абсолютно усі великі гетьмани ВКЛ другої половини XVI – середини XVII ст. (Радзивілли, Ходкевичі, Сапеги), усі канцлери ВКЛ, підканцлери, практично усі секретарі і писарі великокнязівської канцелярії у Вільно, багато хто із суддів, членів комісій із доповнення та зміни статутів, письменники-полемісти, юристи [15, с. 231–232].

Сучасники, особливо магнати і більшість шляхти, високо цінували гарну європейську освіту. Показово, що багато литвинів ще на батьківщині були досить добре підготовлені до успішного навчання за кордоном. Хороший приклад – воєвода віленський, власник Дубровно і Заславля Юрій Глібович, який в освічених університетських, державних і дипломатичних колах мав дуже добру славу. Віденські філософи удостоїли його у своєму виданні прізвиськом “*Decus Sarmaciae*” («Честь Сарматії»), а краківська академія присвоїла звання “*Gloria Lithuaniae*” («Слава Литви») [16, с. 246–248].

До XVII ст. практично у кожній резиденції шляхтича і магната у ВКЛ можна було зустріти вихованця якогось відомого європейського навчального закладу, який доглядав за підростаючими дітьми господаря. У його функції входило їхнє початкове навчання основам грамотності, арифметики, іноземних мов, історії та військових наук. У XVIII ст. логічним продовженням початкового виховання стала зарубіжна подорож із від-

відуванням низки європейських вищих навчальних закладів. За традицією, у кожному з них потрібно було провести не менше року, весь цей час отримуючи корисні знання з якогось окремого циклу дисциплін. При цьому навчання за кордоном рекомендувалося і найпопулярнішими на той час європейськими філософами і просвітителями [17, с. 59–60].

У XVIII ст. значною популярністю серед уродженців ВКЛ користувався один із кращих університетів у Європі – німецький Гетингенський університет, у якому навчалися майбутній генерал і намісник короля у Великому князівстві Познанському А.Г. Радзивілл (1775-1833 рр.), а також майбутній сенатор і один із керівників повстання 1830-1831 рр. М.Г. Радзивілл (1778-1850 рр.). Майбутній генерал артилерії і соратник Т. Костюшко К.М. Сапіга (1757-1798 рр.) закінчив військову академію у Турині, прослухав курси лекцій в університетах Страсбурга і Парижа [18, с. 278–282]. Останній був невід’ємним пунктом «зарубіжних стажувань» у XVIII ст. Власник міста Слонім, майбутній гетьман литовський та ініціатор будівництва знаменитого поліського каналу М.К. Огінський (1730-1800 рр.) у період свого перебування в Парижі у 1750-х рр. за влучним зауваженням одного із сучасників «свій час використовував, щоб розвивати здібності у грі на скрипці, в живописі і невідомо у скількох ще інших своїх маленьких здібностях» [19, с. 96–97].

Європейські подорожі XVIII ст. завжди мали куди ширшу програму, ніж просте навчання в основних університетах. Ставши у майбутньому міністром закордонних справ, а також піклувальником Віленського навчального округу, князь А. Чарторийський у 1789-1791 рр. жив в Англії. За цей час він вивчив її суспільно-політичний лад, стан економіки, науки і освіти. Кілька тижнів він провів у резиденції лорда-канцлера Лендсдонуна, з яким вів тривалі розмови про особливості англійської конституції. Інтерес князя привернули також Шотландія і великі англійські промислові центри. Ця подорож істотно вплинула на становлення світогляду видатного державного діяча і сформувала його особисте розуміння ідеальної моделі держави, до якої повинна була прагнути, в тому числі, і його батьківщина [20, с. 213–226].

Що ж до виховання шляхтянок, то у XVIII ст. також досить популярними були закордонні подорожі. У такому випадку йшлося тільки про життя в якомусь закритому пансіоні, де дівчатам давали досить спрощену гуманітарну освіту. Завершувалося навчання у ньому тоді, коли батьки зна-

ходили для своєї дочки «хорошу партію». Так сталося, наприклад, із племінницею віленського єпископа І. Масальського, яка у 8-річному віці потрапила в паризький пансіон черниць-цистерціанок при абатстві Нотр-Дам-о-Буа і через 8 років (у 1779 році) була видана прямо звідти заміж за сина австрійського фельдмаршала де Ліня [21, с. 131–134].

Висновки. Таким чином, із настанням епохи Відродження у XVI ст. розширення зовнішніх зв'язків і поширення західноєвропейських форм життя і побуту в середовищі шляхти і магнатів

ВКЛ, зростання господарської та культурної активності знаті і міщанства призвели до зростання закордонних подорожей, збільшення кількості молодих людей із ВКЛ у навчальних закладах Центральної і Західної Європи. Такі поїздки відповідно до сучасного визначення дефініції туризму і туризмологічної методології цілком правомірно трактувати як туристичні. Це дає підстави стверджувати, що зародження туризму в його виїзній (закордонній) формі на землях сучасних Білорусі та Литви відбувалося саме у XVI – XVIII ст.

Список літератури:

1. Голенченко Г.Я. Идеиные и культурные связи восточнославянских народов в XV – середине XVII вв. Минск : Наука и техника, 1989. 285 с.
2. Грицкевич В.П. Путешествия наших земляков. Минск : Наука и техника, 1968. 173 с.
3. Шаповал Г.Ф. История туризма. Минск : Экоперспектива, 1999. 303 с.
4. Статут Великого княжества Литовского 1529 года. Минск : АН БССР, 1960. 254 с.
5. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года. Мінск : Тэсей, 2003. 352 с.
6. Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 года. Мінск : Беларусь, 2002. 207 с.
7. Яноўскі А.А., Самусік А.Ф. Універсітэт Беларусі: асэнсаванне і рэалізацыя яго ідэі ў гісторыка-палітычных рэаліях часу. *Російскіе і славянскіе ісследования*. 2012. Вып. 7. С. 357–370.
8. Шыдлоўскі С.А. Гісторыя грамадска-палітычнай і філасофскай думкі Беларусі. Наваполацк : ПДУ, 2012. 148 с.
9. Асвета і педагогічная думка Беларусі: са старажытных часоў да 1917 года. Мінск, 1985. 364 с.
10. Шышыгіна-Патоцкая К.Я. Нясвіж і Радзівілы. Мінск : Беларусь, 2002. 240 с.
11. Kowalska A. Z badań nad peregrynacją Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła. Odbitka z “Prac polonistycznych”, serij III. Łódź, 1938, S. 19–54.
12. Андрейчик Е.В. История путешествий и туризма: в 2 ч. Новополацк : ПГУ, 2015. Ч. 2. 304 с.
13. Radziwiłł M.K. “Sierotka”. Podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu. 1582-1584. Opracował L. Kukulski. Warszawa, 1962. 254 s.
14. Шыдлоўскі С.А. Культура прывілеяванага саслоўя Беларусі: 1795-1864 гг. Мінск : Беларуская навука, 2011. 168 с.
15. Lukaszewicz J. Historia szkol w Koronie i Wielkim ksestwe Litewskim od czasow naidawniejszych az do roku 1794. T. I. Poznan, 1848.
16. Petrauskas R. Lietuvos diduomenė XIV a. Pabaigoje – XV a.: Sudėtis – struktūra – valdžia. Vilnius : Aidai, 2003. 379 p.
17. Болбас В.С. Ідэі маральнага выхавання ў педагогічнай думцы Беларусі эпохі Адраджэння (XVI – XVII ст.). Мінск : НІА, 1996. 169 с.
18. Sapiehowie. Materiały genealogiczne i majątkowe, T. III. Petersburg, 1894, 422 s.
19. Дадзіёмава В.У. Гісторыя музычнай культуры Беларусі да XX ст. Мінск : БДАМ, 2012. 230 с.
20. Skowronek J. Adam Jerzy Czartoryski, 1770-1861. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1994. 435 s.
21. Киприанович Г.Я. К истории женского образования в Западной России. Вильна, 1910.

Hanskyi V.O. THE BEGINNING OF “OUTBOUND TOURISM” IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA: FOREIGN TRAVELS OF THE LITHUANIAN NOBLES IN XVI-XVIII CENTURIES

The article deals with the travel outside the Grand Duchy of Lithuania of representatives of the privileged strata of society – the nobles and magnates. The article shows the consolidation of the right of the Grand Duke of Lithuania’s citizens to travel abroad already in the Statutes of 1529, 1566 and 1588. The initial form of such foreign travel was the departure of young people abroad to study at leading European higher education institutions. Also common were trips to other European states in order to improve military skills and get acquainted with the latest achievements in European military engineering, fortification and military art in general. Less common motives for foreign travel of Lithuanian residents were treatment and improvement of health in general, as well as religious motives (pilgrims).

By the XVIII century traveling to the cities of Western Europe became an integral part of the education of wealthy young people, which can last up to several years. If initially the main centers of attraction of immi-

grants from Lithuania were Krakow (Poland) and Konigsberg (Prussia), then over time their geography significantly expands: university centers of German lands (for example, Tübingen, Wittenberg, Göttingen, Frankfurt), Northern Italy (primarily Padua and Bologna), and later – France and Britain are added to them. Young aristocrats from Lithuania improved in military and chivalrous affairs at the courts of European monarchs in Vienna, Paris, Prague. Along with the children of magnates and rich gentry, less well-off nobles also visited European countries. All this contributed to the active perception by the representatives of the upper strata of the Grand Duchy of Lithuania society of both Western European cultural and everyday traditions and progressive socio-political ideas, which further brought the Grand Duchy of Lithuania closer politically, culturally and mentally to the countries of Central and Western Europe.

Key words: *travels, history of travels and tourism, nobles, magnates, Grand Duchy of Lithuania, Europe.*